

Fyra nyanser av rashumor:

Henrik Schyffert och det affektiva arbetet med att hantera gamla skämt

Four shades of race humor: Henrik Schyffert and the affective practice of reflecting on old jokes.

Critical race studies have highlighted race humor as a phenomenon that reinforces normative whiteness. While previous research has examined the pleasurable superiority in laughter elicited by race humor, this article explores other affects and how comedians retrospectively negotiate the meaning of past jokes. The material includes podcasts, TV documentaries, books, and newspaper articles in which comedian Henrik Schyffert reflects on his career and reassesses early jokes that have faced criticism. The aim is to shed light on the affective practices involved in handling past jokes, where humor's meaning is renegotiated based on what becomes silent or taboo. The analysis demonstrates how affects such as shame, regret, and self-criticism are performed when reflecting on past humor. Furthermore, the paper highlights how humor accused of racism is more difficult to discuss than humor criticized for sexism or homophobia. The article contributes to an understanding of how anti-racist subject positions are constructed through retrospective reflections on old jokes—and what this reveals about discussions on humor, race, and racism in contemporary Sweden.

Keywords: Race humor, performativity, affective practices, taboo jokes, Henrik Schyffert

KRITISK RASFORSKNING HAR länge påpekat att det tillhör svensk humortradition att skratta åt den icke-vita kroppen. Trots att Sverige (åtminstone fram tills nyligen) målats upp som landet för det politiskt korrekta, har det genom åren skämtats friskt om den snedögde asiaten, den glupske kannibalen eller invandraren som pratar med komisk brytning. Det är vad Hübinette (2022, 2024; Hübinette & Tigerwall 2011) kallat svensk rashumor, där inte minst skämt om asiater passerat under radarn för vad som uppfattas vara rasism. Till rashumor räknar Hübinette (2024:109) skämt från majoritetsbefolkningens sida om olika invandrar- och minoritetsgrupper. Han ger flera exempel på den humorgenren: från klassiker som Povel Ramel som med kisande ögon och utskjutande framtänder sjunger *Sukiyaki Syndrome* till Anders Lundin och Sissela Kyle iklädda kulihattar under *Allsång på Skansen* eller satirprogrammet *Svenska Nyheter*s skämt om kinesiska turister på besök i Sverige som informeras om att inte bajsar på offentlig plats.

Samtidigt är debatten om humorns gränser under ständig förhandling. Dels har kritik mot rashumor formulerats inom kritisk rasforskning och antirasistisk aktivism,

dels har den kritiken i sin tur provocerat och väckt andra upprörda känslor. Komiker och artister som beskyllts för att reproducera rasstereotyper i sin humor har uttryckt allt från ilska till skam (Jonsson 2018a). Andra har försvarat komikerns rätt att skämta utan förbehåll (Liliequist 2023) eller svarat att deras skämt inte kan förstås som rasistiska eftersom de själva är engagerade antirasister (Hübinette 2022).

Om den kritiska rasforskningen pekat på det vita njutningsfulla övertaget i att skratta åt rashumor (Hübinette 2024; jfr Willet & Willet 2019), är den här artikeln en analys av andra affekter. Fokus riktas mot hur den som drog skämtet i efterhand hanterar humorn, som en del i förhandlingen av både skämtets betydelse och sin egen antirasistiska position. Det som sågs som okontroversiellt, harmlöst eller bara roligt när skämtet första gången framfördes, kan i efterhand frammana känslor av ilska eller skam, ånger och olust. Med hjälp av kritisk humorforskning och teori om performativitet och affekt vill jag lämna ett bidrag där kritisk rasforskning inte haft sitt främsta fokus – nämligen mångfalden av affekter och humorns inneboende ambivalens. Syftet med artikeln är att genom en fallstudie av komikern Henrik Schyfferts och Killinggängets tidiga humor, synliggöra det performativa/affektiva arbete som består i att hantera tidigare skämt som har väckt kritik. Genom tillbakablickande reflektioner över tidigare produktioner (från *I manegen med Glenn Killing* och *NileCity 105,6* till *Fyra nyanser av brunt* och Schyfferts soloföreställningar) undersöker artikeln därmed hur antirasistiska subjektpositioner skapas genom det affektiva arbetet med att blicka tillbaka på tidigare skämt – och ytterst vad detta kan säga oss om möjligheten att diskutera humor, ras och rasism i det samtida Sverige.

Etnisk humor och rashumor

Rashumor kan placeras in i det vidare forskningsfältet om etnisk humor – ett vitt begrepp för humor om etniska eller rasifierade grupper som ofta utgår från välkända stereotyper (Sanz 2012; Kuipers & Van der Ent 2016). Det är en humor som väcker både starka känslor och skilda analyser. Davies (1990, 2011) omfattande arbeten om etnisk humor fokuserar främst på skämtet som ett sätt för människor att skapa grupp-tillhörighet och skratta tillsammans. Han har dock kritiserats för att inte synliggöra hur samma humor kan förlöjliga måltavlan för skämtet (Billig 2001, 2009). Forskare som Weaver (2011) och Peréz (2023) hävdar i linje med den kritiken att etniska skämt kan vidmakthålla och legitimera utbredda rasistiska diskurser, medan Lockyer och Pickering (2008:7) har varnat för att rasism (och andra maktordningar) riskerar att uppfattas som oförargliga om humor används som täckmantel. Willet och Willet (2019:7) talar därtill om en särskild njutning som är förknippad med övertaget att vara den som skrattar, i motsats till skammen som ligger i att vara föremål för skrattet: "This pleasure [...] stems from an increase of one's power, status, or reputation at the expense of others."

Det specifika begreppet "rashumor" har vuxit fram inom fältet kritiska rasstudier i nära relation till analytiska begrepp som "ras" och "färgblindhet". Bonilla-Silva (2002) har i den traditionen diskuterat en färgblind rasism som rymmer ståndpunkten att

vi skulle ha kommit förbi rasfrågan – ofta uttryckt genom ett vitt subjekt som säger sig inte göra någon skillnad mellan människor beroende på hudfärg. Färgblindheten, menar Bonilla-Silva, blir därmed en strategi för att osynliggöra den rasism som fortfarande genomsyrar det amerikanska samhället. Humorn anses ur det perspektivet ändå öppna en dörr för att tala om ras, där skrattet upprätthåller en normerande vithet. Mudambi (2019) skriver i sin studie av sydasiatiska amerikaners reaktioner på etnisk satir om hur rasism kan avfärdas med ”att det var ju bara ett skämt”. Pérez (2014) menar att komikern kan rättfärdiga användningen av rasstereotyper genom att hävda att det är humorns särskilda uppgift att konfrontera känsliga ämnen eller undersöka tabun. Weaver (2010) argumenterar för att det är en form av ideologisk förnekelse att inte kalla humor rasistisk om den bygger på rasstereotyper eller syftar till att nedvärdera en etnisk minoritet.

Studier av rashumor kan också placeras i en svensk kontext.¹ Catrin Lundström och Tobias Hübinette (2020) har tecknat bilden av den svenska vithetens historia – från epoken av rasistiska föreställningar till efterkrigstidens färgblinda antirasism. Så skapades en svensk självbild, menar författarna, av världens allra mest toleranta och antirasistiska land. För att knyta rashumor till den historieskrivningen kan Povel Ramels skämt om den sjungande japanske kyparen i sångnumret *Sukiyaki Syndrome*, som inledde den här texten, placeras i efterkrigstidens period av vit färgblind solidaritet. En folkkär artist som Ramel kunde inte tillskrivas rasistisk humor eftersom den offentliga svenskheten per definition var alltigenom antirasistisk. Den svenska kritiska rasforskningen har påpekat att det som inte skulle kunna uttalas i det färgblinda och antirasistiska Sverige (exempelvis förlöjligande av asiater som i Ramels sångnummer) ändå faktiskt *kan* sägas om det levereras som ett skämt (Hübinette & Tigerwall 2011).

Det här perspektivet, som lyfter fram humorns aggressiva sida, har i sin tur kritiserats av annan humorforskning. Det har påpekats att humorns inramning inte undersöks i sin egen rätt, och att det också ligger disciplinering och normering i att dra gränser för vad som inte anses vara roligt (Kuipers 2008; Davies 2011; Esholdt 2019). Rashumor behöver dock inte tolkas ur antingen det ena eller det andra perspektivet. En stor del av forskningsfältet humorstudier understryker tvärtom humorns inneboende ambivalens. Billig (2005) betonar att humor både kan ifrågasätta och reproducera normer. Samma perspektiv framhåller vikten av att undersöka hur ett skämt tas emot och förhandlas i sitt sammanhang (Oring 2003; Purcell, Scott-Brown & Gokmen 2010; Jonsson 2018b; Jonsson, Franzén & Milani 2020). Pickering och Lockyer (2009:11) skriver: ”[W]ho is comically treated by whom and with what consequences are crucial factors that can determine the outcome of a joke and whether or not it is regarded as offensive.” Men för att kunna förstå ett skämt i sin kontext behöver man också ta hänsyn till tidigare historiska användningar av samma humor. Så har exempelvis Gillota (2013) diskuterat hur etniska skämt kan skapa en känsla av tillhörighet och gemenskap när de används inom gruppen av marginaliserade etniska minoriteter. Wiksten, Jonsson & Franzén

1 Se Voyer och Lund (2020) för en diskussion om de amerikanska begreppens överföring till svenska förhållanden.

(under utgivning) visar hur tabuöverskridande skämt om etniska stereotyper används i några tjejs gemenskap, där de både intar och driver med positionerna som feminister eller goda muslimer, och Carpio (2008) skriver historien om hur afroamerikansk humor har konfronterat rasstereotyper för att visa upp dem som en komisk grotesk.

Slutligen har humorforskning också studerat hur skämt hanteras i efterhand. Det kan handla om att försvara (Liliequist 2023), debattera eller be om ursäkt (Goltz & Zingsheim 2023) för tidigare skämt. Bell (2009) påpekar att forskning om humor haft ett stort fokus på det lyckade skämtet, medan den misslyckade humorn inte är lika välstuderad. När ett skämt möts av tystnad eller kritik förändras humorns betydelse (se Hay 2001; Bell 2017). De flesta känner nog igen det genanta i att ha dragit ett skämt som inte går hem, och de affekter som det kan väcka i efterhand, "... ranging from mild embarrassment to complete mortification" (Bell 2017:364). Den som skämtat men möts av kritik behöver också hantera det uteblivna skrattet. Ett sådant exempel är komiker som offentligt ber om ursäkt (Goltz & Zingsheim 2023). Den kategoriska ursikten innebär ett åtagande som blickar bakåt, men också avger ett löfte om att aldrig skämta så igen (ibid.). Tillbakablickar på tidigare skämt – vare sig det rör sig om försvar eller ursäkt – kan därmed vara en del i förhandlingen av humorns gränser (jfr Kuipers 2006).

Humor, tabu och affekt

Artikeln kombinerar Butlers (1990) performativitetsteori med Billigs (2005) kritiska humorteori och Wetherells (2012) teori om affekt. Judith Butlers (1990) tankar om genus som ett performativt projekt, som en form av upprepning av igenkännbara stiliserade handlingar, tillhör sedan länge klassisk teori om identitetsskapande. Detta identitetsarbete sker också, menar Butler med hänvisning till psykoanalytisk teori, i förhållande till det som är förbjudet (se även Cameron & Kulick 2003). Det performativa handlar alltså inte bara om att upprepa handlingar som skapar oss som igenkännbara subjekt, utan också om allt det som *inte* kan sägas eller göras – eller om det tabubelagda som visserligen uttrycks men väcker starka reaktioner. Det är en poäng som redan Freud (2006 [1905]) gör apropå vad han kallar tendentiös humor: att de djupaste skratten härrör från impulser och från det som är tabu. Humor kan därmed hämta sin kraft i tabubrottet och väcka olika känslor. Av intresse för analysen är de affekter och det identitetsskapande som följer på tabubelagd humor – men också hur människor genom tabuöverskridande humor kan skapa en njutningsfull situation genom att gemensamt överskrida normer (jfr Franzén, Jonsson & Sjöblom 2021).

Här kan Billigs (2005) kritiska humorteori ge ytterligare perspektiv. Billig ser humor som djupt sammankopplad med normer och social ordning. Samtidigt som humor stärker sociala band genom det gemensamma skrattet, kan den skapa gränser och hierarkier när vi skrattar åt andra. Humorpraktiker är därmed del av det sociala livet, både i dess subversiva och dess repressiva former. En annan avgörande aspekt för Billig (2005) är möjligheten att skratta – eller att låta bli att skratta – åt olika humorpraktiker. Båda alternativen fungerar som diskursiva resurser för att skapa mening. Tystnad eller kritik mot skämt kan i sin tur förstås i relation till olika normativa föreställningar som

omgärdar humorn. Kuipers (2011) talar här om *humorregimer* i betydelsen oskrivna regler som avgör vem som kan skämta om vad. Med utgångspunkt i Foucault (2017 [1975]) förstår Kuipers (2006:394) humoregimer som former av ”internalized self-control, a regulation of the self, rather than on a regime of outside control”. Både komikern som skämtar om tabubelagda ämnen och kritikern som menar att ämnet inte är något att skämta om, är delaktiga i förhandlingen av humorregimens moraliska gräns (jfr Esholdt 2019). Även det som inte får sägas eller skämtas om kan därmed förstås som en form av diskursiv praktik. Därför är det nödvändigt, menar Billig (1997), att inte bara undersöka det sagda, utan också det som inte sägs. Det hör till vardaglig kommunikation att tränga bort samtalsämnen, som till exempel när någon undviker frågor eller byter ämne. Tabun och det osagda, liksom kritik och tystnader som följer på humor, spelar därmed en avgörande roll i skapandet av identitet – eller vad jag i den här texten kommer diskutera som iscensättningen av antirasistiska subjektspositioner.

Att hantera tabubelagd humor rymmer slutligen också affekter (se Malmqvist 2015; Franzén, Jonsson & Sjöblom 2021). Wetherell föreslår en analys som undersöker vad deltagare gör med affekter i social interaktion, där affekt definieras som både en förkroppsligad och en diskursiv praktik (Wetherell 2013:4). Affekterna ligger då varken uteslutande hos individen eller utanför i det sociala, utan med Ahmed (2014) cirkulerar de mellan text, tal, objekt och kroppar och ges mening i diskurs (Milani & Richardson 2021). Affekter kan på så vis jämföras med det som performativitetsteori tidigare lärt oss om ord och språk: de gör saker. Artikeln intresserar sig särskilt för de affektiva praktiker som är förknippade med att människor blickar bakåt på förflutna handlingar och därigenom förstår sig själva och sitt tidigare agerande i nytt ljus (Berggren, Gottzén & Bornäs 2020). Det kan exempelvis handla om att berätta om sig själv och sin humor med hjälp av temporalitet och olika åldrar (Blomberg & Börjesson 2013). Utgångspunkten i artikeln är att tidigare skämt kan göra sig påmind och bli del av ett känslöarbete, som en förhandling om skämtets betydelse, men också om vem man var då och vem man är nu.

Metod och material

Artikeln tar sin utgångspunkt i Henrik Schyfferts och humorkollektivet Killinggängets tidiga skämt tillsammans med den kritik som humorn väckte. Fallet Schyffert/Killinggänget har valts av flera skäl. För det första tillhör deras tidiga 90-talshumor om ”adoptivpäron” och ”indianer” de allra mest diskuterade exemplen på det som benämnts rashumor i svensk offentlig debatt. För det andra har samma komiker tydligt engagerat sig *mot* rasism i olika intervjuer och egna föreställningar. Det finns flera andra verksamma svenska komiker och satiriker – exempelvis Fredrik Andersson, Aron Flam eller Jens Ganman – som i sina skämt snarare haft udden riktad mot ”woke” eller en så kallat politiskt korrekt vänster. Schyffert har däremot tydligt tagit ställning för antirasism och offentligt kritiserat högerpopulismens framväxt.² Det kan också

2 Detta tema är kanske mest uppmärksammat genom Schyfferts soloföreställning *Var inte rädda*.

vara värt att påminna om att han också i sin tidiga karriär – och parallellt med att de kritiserade sketcherna producerades – gjorde några parodier med kritisk udd riktad mot rasistiska uttryck.³ Följande analys har inget ärende att misstro Schyfferts antirasistiska engagemang. Fallet har snarare valts för att studera hur humor om ras som väcker ilska och kritik, bemöts och hanteras inom ramen för en antirasistisk självförståelse.

Materialet består av poddar, tevedokumentärer, böcker och tidningsartiklar som berättar historien om Killinggänget, där Schyffert ges utrymme att blicka tillbaka på sin karriär som komiker (se figur 1). Materialet inkluderar podden *Värvet* i form av tre timslånga samtalsintervjuer (*Värvet* 2012, *Revärvet* 2016 och *Värvet* 2023). Vidare används Linus Kulins (2020) bok *Vuxna män gör saker tillsammans*, den enda biografien om Killinggänget, samt SVT-dokumentären *Berättelsen om Killinggänget* i tre avsnitt från 2024, där alla medlemmarna i humorkollektivet utom Jonas Inde medverkar och blickar tillbaka på gemensamma minnen.

Figur 1: Produktioner om eller av Schyffert/ Killinggänget

Kulin, L. (2020) <i>Vuxna män gör saker tillsammans. En liten bok om Killinggänget</i> . Hägersten: Pug förlag.
Schyffert, H. (2009 [2007]) "The 90:ies – ett försvarstal", Spotify.
Sveriges Television (1995) "NileCity 105.6, avsnitt 1–6", SVT Play
Sveriges Television (2003) "Fyra nyanser av brunt. Dramakomedi av Killinggänget", SVT Play.
Sveriges Television (2005) "Melodifestivalen 2005, Finalen", SVT Play.
Sveriges Television (2017 [1994]) "I manegen med Glenn Killing – Live!", SVT Play.
Sveriges Television (2024) "Berättelsen om Killinggänget, avsnitt 1", SVT Play.
Sveriges Television (2024) "Berättelsen om Killinggänget, avsnitt 2", SVT Play.
Sveriges Television (2024) "Berättelsen om Killinggänget, avsnitt 3", SVT Play.
Triumf, K. (2012) "Värvet, avsnitt 9: Henrik Schyffert", Värvet, Värvet.se
Triumf, K. (2016) "(Re)värvet, avsnitt 5: Henrik Schyffert", Värvet, Värvet.se
Triumf, K. (2023) "Värvet, avsnitt 592: Henrik Schyffert", Värvet, Värvet.se

Killinggängets och Schyfferts produktioner finns tillgängliga på SVT Play. Det gjorde det möjligt att ta del av de skämt som kommenteras i tillbakablickarna, och de har också varit en del av artikelns material (figur 1). För att också få in kritiska debatter genomförde jag därutöver sökningar i Mediearkivet på sökorden "Schyffert", "Killinggänget", "NileCity", "indian" och "adoptivpärön" i kombination med "ångra*", "ursäkt*", "skäm*", "skam" liksom "rashumor" och "gulinghumor". Sammantaget gav de sökningarna 1 780 träffar, varav en begränsad del innehöll den form av mer utförliga tillbakablickar som är intressanta för analysen. De artiklar som valdes ut ur det större

3 Exempelvis skämtet om en dam i 30-talets Tyskland som i valet mellan demokrati och folkmord röstade för folkmord, liksom skämt om Ingvar Kamprads koppling till nazistsympatier, i produktioner som *Glenn Killing på Grand* och *Spermaharen*.

materialet innehåller kritiska debatter eller reflekterande perspektiv på humor och humorns gränser (se figur 2). Debatter om rashumor som inte specifikt rör Schyffert/Killinggänget ingår inte i urvalet. Det ska sägas att materialet från artikelsökningen rymmer utsagor där Schyffert blir intervjuad för olika tidningar. Det går förstås inte att veta precis hur orden föll, bara hur journalister återgett dem i det journalistiska reportagets form. I dessa samlade texter och produktioner är dessutom journalister, författare, poddvärdar och andra medlemmar ur Killinggänget medskapare av hur humorn hanteras och återberättas. Det är således inte bara Schyfferts performativa/affektiva arbete som träder fram i analysen – även om det står i förgrunden – utan också andra röster som ställer frågor eller kommenterar humorn.

Figur 2: Pressmaterial om Schyffert/Killinggänget

Bao, V. (2015) "Fyra inspirerande antirasistiska statements", <i>Svenska Dagbladet</i> 2 augusti.
Branner, M. (2017) "Den ironiske kungen är död", <i>Göteborgs-Posten</i> 11 mars [uppdaterad 18 augusti 2023].
Engström, E. (2007) "Schyffert gör upp med 90-talets ironi", <i>Göteborgs-Posten</i> 27 november.
Erlandsson, M. (2002) "Killinggänget blandar högt och lågt", <i>Hallands nyheter</i> 28 september.
Holmberg, K. (2015) "Henrik Schyffert: 'Extremister har ingen humor'", <i>Dagens Etc</i> 27 oktober.
Hübinette, T. (2016) "Henrik Schyfferts antirasistiska image klingar falskt", <i>Nyheter</i> 24 28 oktober.
Hübinette, T. & L. Wool-Rim Sjöblom (2015) "SVT understödjer rasism mot asiater", <i>Mana</i> 2 juni.
Hübinette, T. (2022) "Gulinghumorn i DN har en lång historia", <i>Expressen</i> 21 februari.
Jones, E. (2016) "Om folk inte skrattar har de rätt och jag fel", <i>Dagens Nyheter</i> 26 oktober.
Kurkiala, M. (2005) "Schyfferts drift med indianerna är rasistisk", <i>Expressen</i> 24 mars.
Lokko, A. (2020) "Jo, Basil Fawly och hans rasistiske vän har ett existensberättigande", <i>Svenska Dagbladet</i> 6 december.
Nam, D. (2015) "SVT anklagas för att sända gulinghumor", <i>SVT Nyheter</i> 4 juni.
Olevik, J. (2023) "Henrik Schyffert: 'Jag har extremt dåligt självförtroende'", <i>Dagens Nyheter</i> 3 december [uppdaterad 5 december 2023].
Persdotter Wallström, M. (2019). "Jag vill att humorn ska få vara hård och skoningslös", <i>Svenska Dagbladet</i> 16 juni 2019.
Renfors, C. (2005) "Svar till Mikael Kurkiala. Därför fälldes inte inslaget med Henrik Schyffert", <i>Expressen</i> 11 april.
Sandberg, M. (2013) "Jag var rädd att tappa humorn", <i>Aftonbladet</i> 14 april.
Sonck, F. (2016) "Henrik Schyffert skäms och förlåter", <i>Huvudstadsbladet</i> 25 januari.
Wikingsson, F. (2015) "Henrik Schyffert: Ser en ängslig, rädd och nervös kille i mitt 90-tal", <i>Café</i> 5 mars.
Wool-Rim Sjöblom, L. & T. Hübinette (2015) "Det räcker med 'gulinghumor' nu, SVT", <i>Expressen</i> 2 juni [uppdaterad 30 maj 2016].

Allt material har lästs och lyssnats igenom av mig, och valda delar av materialet från poddar och teveproduktioner har transkriberats. Utifrån de samlade texterna gjordes ett urval. Processen kan beskrivas som en cyklisk läsning (Rapley & Rees 2018), där genomläsningar följdes av sökningar på nya sökord, för att hitta texter av den art där komikern blickar tillbaka på tidigare skämt. Materialet gavs koder efter innehåll som efter fördjupad läsning sorterades in i större övergripande teman (jfr Elliot 2018). De teman som identifierades som särskilt centrala för artikeln är:

- a) Humor kopplad till tystnader och tabun
- b) Rashumorns mångfald av affekter
- c) Humorns ambivalens och humor som norm
- d) När humor som uppfattas som problematisk förklaras med ålder och förfluten tid

En samling exempel från materialet upprättades slutligen för varje tema. Metoden kan beskrivas som tematisk analys som är teoretiskt förankrad i det performativa/affektiva perspektiv på humor som utgör studiens teoretiska lins (se Braun & Clarke 2022). Dessa teman utgör också de ”fyra nyanser av rashumor” som jag sammanfattar i den avslutade diskussionen. De är mitt bidrag till vad ett performativt/affektivt perspektiv kan lägga till analysen av rashumor och mitt svar på hur nya antirasistiska subjektspositioner kan skapas i det affektiva arbetet med att blicka tillbaka på gamla skämt.

Bakgrund: kritiken mot ”Adoptivpärönen” och ”Rakade bävern”

Av de skämt som mött kritik hör ”De koreanska adoptivpärönen”, ur teveserien *NileCity 105.6* från 1995, till de allra mest spridda. Robert Gustafsson uppträdde där i rollen som Lol Tholhurst – en ung man som tagit med sig sina två koreanska adoptivföräldrar (Johan Rheborg och Henrik Schyffert) till radiostudion *NileCity*. Rheborg och Schyffert, klädda i gröna päronkostymer, kallades i sketchen för ”adoptivpälon” uttalat med ”l”. Med kisande ögon och med parodi på asiatisk brytning som inte kan uttala bokstaven ”r” sjöng de Lou Reeds *Walk on the Wild Side*. Skämtet rymde ironiska referenser till populärkulturella fenomen – som att Gustafssons rollfigur var döpt efter en medlem i bandet *The Cure* och motsägelsen i att två päron, som hämtade ur ett barnprogram, sjöng den gravallvarlige rocklegenden Lou Reeds största hit.

Den sketchen kan i sin tur jämföras med flera humorinslag som Killinggänget och Schyffert gjort utklädda till amerikanska urfolk. I en mellanakt till den svenska finalen i Melodifestivalen 2005 uppträdde Henrik Schyffert som figuren ”Rakade bävern”. Prydd i fjäderskrud, chaps och skinnväst med naket bröst gjorde Schyffert entré i en fullsatt Globenarena. Under numret talade han ett påhittat ”indianspråk” (jfr Hill 1998) som översattes genom textning i teverutan, där han kommenterade artisterna som just uppträtt på scenen. När sketchen närmade sig sitt slut vände Schyffert ryggen mot publiken för att göra sorti, och blottade samtidigt sina nakna skinkor. Sketchen var en parodi på amerikanska ursprungsbefolkningars klädsel (i Buttericks-version) och på samma gång en flirt med det hbtqi-vänliga som kommit att förknippas med

Melodifestivalen. Själva namnet, "Rakade bävern", lät både som ett stereotyp "indian-namn" och bar samtidigt oblygt på sexualiserade konnotationer.

Liknande humor om "indianer" återkommer i andra produktioner av Killinggänget. I *NileCity 105.6* finns en scen där Schyffert intervjuar Robert Gustafsson i rollen som den "näst siste mohikanen". Och skämtet där manlig homosexualitet och amerikanska urfolk kopplas samman dyker också upp i *Glenn Killing på Berns* när Gustafsson, i rollen som "Apache Indian", gör entré som norrländsk läderbög. Dessa skämt har mött offentlig kritik. Kulturanthropologen Mikael Kurkiala skrev i en debattartikel i *Expressen* (24 mars 2005) att han anmält sketchen om "Rakade bävern" till Granskningsnämnden, som dock friade inslaget. Kurkiala skrev att han tvärtemot nämndens beslut fann Schyfferts skämt anstötligt och kränkande. Han menade att när Globen fylldes av skratt var det Nordamerikas ursprungsbefolkningar som fick betala priset för skämtet. I ett svar till Kurkiala skrev Granskningsnämndens direktör Cecilia Renfors (11 april 2005) att man i ett fritt samhälle måste kunna skämta om allt. Hon framhöll att det visserligen finns gränser för vad som kan sägas i public service, men menade att "Henrik Schyfferts framträdande i Melodifestivalen var långt ifrån den gränsen". Det inlägget satte punkt för debatten.

Betydligt mer omfattande var kritiken mot sketchen om "adoptivpärönen". När SVT 2015 repriserade skämtet förklarade Lisa Wool-Rim Sjöblom och Tobias Hübinette i en debattartikel i *Expressen* (2 juni 2015) att sketchen bygger på "klassisk gulinghumor liksom på den omvända adoptionssituationen som utgår från en slags transfobisk transrashumor". De påpekade vidare att SVT, utöver att ha sänt sketchen under 1990-talet, alltså valde att visa den på nytt 2015. Enligt Wool-Rim Sjöblom och Hübinette innebar detta att skratten upprepades på adopterades och asiaters bekostnad. (Denna kritik ligger förstås även i linje med den svenska kritiska rasforskningen som presenterats tidigare).

Kritiken satte något i rörelse när det gäller den svenska offentliga debatten om humorns gränser. Från entydig hänvisning till satirens rätt att pröva gränser, såsom i Granskningsnämndens svalt avfärdande svar till Kurkiala, kom 2010-talet att präglas av alltmer kritisk diskussion. Detta skifte stöds av Johansson och Sjöstedt Landéns (2014) analys av den svenska ironiska humorns uppgång och fall. De beskriver hur ironin, med dess starka genomslag under 90-talet, skapades som en revolt mot tidigare generationer, där det ironiska upproret låg i att *inte* bry sig om det politiska (jfr Kuhlin 2020:148). Johansson och Sjöstedt Landén (2014) visar emellertid på en successiv förskjutning från ironisk humor till större strävan efter äkthet tillsammans med seriösa politiska ställningstaganden. Det är mot den bakgrunden jag i det följande läser hur dokumentärer, biografier och reportage skildrar Schyfferts hantering av sina tidigare skämt.

Hellre tala om sexistisk humor

En sak sticker omedelbart ut i läsningen av materialet om tillbakablickar på Schyfferts gamla skämt: humor som kritiserats för sexism och homofobi tycks vara lättare att tala om än skämt som beskyllts för att vara rasistiska. När en journalist på finska

Hufvudstadsbladet (Sonck 25 januari 2016) frågar Schyffert om hans tidigare politiskt inkorrekta skämt svarar han att han på sätt och vis förlåter sig själv, eftersom den ironiska humorn gjorde upp med en ”gubbig gammaldags satir och mossig studentunderhållning”. På så sätt var Killinggängets humor ”en sorts punk”, säger han. Journalisten tar då upp kritiken mot adoptivpärönen och ställer frågan: ”Hur ser du på den här kritiken i dag?”

Ex 1

Jag tycker att den är helt korrekt. Jag skäms över jättemycket som jag gjort. Den där homosexgrejen och ännu grövre – riktigt kvinnoförnedrande – saker ... Det jag ser är en ängslig 23-årig kille som försöker hitta sin egen röst. Ett sätt att göra det är att klanka ner på andra. Samtidigt handlar humor också om att ta risker, att pusha gränser och att undersöka det som är pinsamt, obekvämt eller svårt. Frågan om vem som får säga vad och på vilket sätt är evig, och diskuteras ofta med hetta, kanske i synnerhet i Sverige.

När Schyffert uttryckligen får frågan om kritiken mot sketchen med adoptivpärönen svarar han med eftertryck att han håller med och att han ”skäms jättemycket”. Skammen gör ett performativt arbete – genom sitt svar visar han upp en självinsikt om en humor som han ser som förlegad. Men Schyffert uttrycker samtidigt en ambivalens, där humor förknippas med att ”våga utmana gränser”, ”vara obekvämt” och ”vara punk”. I det korta svaret framträder två delvis motsägelsefulla normer: å ena sidan normen att vara någon som har humor (jfr Jonsson & Franzén 2025), som utmanar gränser och som närmar sig tabut, å andra sidan normen att vara jämställd och antirasist, uttryckt genom den affektiva praktiken (Wetherell 2013) att skämmas över vad han själv kallar förlegade skämt. Ambivalensen visar på något grundläggande med humor och normer: normen att vara någon som har humor kan hamna i konflikt med viljan att framstå som politiskt trovärdig.

När Henrik Schyffert gör känslöarbetet att bekänna tidigare skämts olämplighet lämnar han också snabbt exemplet med pärönsketchen – som journalisten faktiskt frågade om – och gör i stället skammen mer generell. Han säger att han skäms över ”jättemycket som jag gjort” och utvecklar därefter svaret med att han gjort sig skyldig till sexistiska och homofoba skämt. Svaret är en bekännelse om sexism, homofobi och ”riktigt kvinnoförnedrande saker”. Det svaret tar på samma gång samtalet bort från frågan om adoptivpärönen – som varken anspelar på homofobi eller misogyni. Det är ett exempel på vad Billig (1997) talar om som bortträngning i samtal. Schyffert byter ämne från frågan om rashumor till skammen över sexistisk humor. Han flyr knappast från ansvar för tidigare humor, snarare intar han en tydligt bekännande position. Det handlar inte om att han vill undvika att tala om en humor som i efterhand ter sig problematisk. Humor som kritiserats för sexism och homofobi tycks däremot vara lättare att tala om än kritik mot ”indianer” och ”adoptivpärön”. Det här temat återkommer i en artikel i *Göteborgs-Posten* från 2017:

Ex 2

[Schyffert] ser unken sexism och homofobi i NileCity eller i Manegen med Glenn Killing. Humor inte bara åldras snabbt – han förklarar glappet mellan då och nu med dåtidens avsaknad av egen kunskap och samhällsdebatt kring jämlikhet, homofobi och rasism. En tid då ingen hade hört talas om politisk korrekthet. Hans båda söner fattar ingenting när han försökt visa dem gamla avsnitt – de undrar varför inga kvinnor är med [...] Han tackar sin exfru Bea Uusma och sin nuvarande flickvän Nour El Refai för att de "läxat upp honom", tvingat honom att se saker ur andra perspektiv. (Branner 11 mars 2017)

I reportaget ägnar sig Schyffert åt självvrannsakan frammanad genom minnet av närståendes reaktioner på hans tidigare skämt. Han hänvisar till egna barn som inte alls förstår hur han tänkte på den tiden, och han berättar hur han kommit till insikt om sina tidigare skämt genom kvinnliga feministiska partner. I komikerns tillbakablickar förstår han sina tidigare skämt – och på samma gång sig själv – på nya sätt (jfr Berggren, Gottzén & Bornäs 2020). Den här gången nämns också ordet rasism. Schyffert talar om samhällsdebatten om jämlikhet, homofobi och *rasism*, men övergår sedan direkt till att tala om patriarkat och sexism. Det var hans partner som lärde honom att bli feminist. Svaren på frågorna om adoptivpärönen säger samtidigt något om vad som är möjligt att diskutera och vad som är möjligt att skämmas för. Till skillnad från de självkritiska reflektionerna kring sexism och homofobi, som är möjliga att sätta ord på, blir det tyst om adoptivpärönen. Det kan förstås inom ramen för en svensk färgblind humorregim (Kuipers 2011), där det gäller att ta sig bort från ämnet rashumor.

Tystnad om rashumor

Tystnaden som omger rashumor gäller inte bara Schyfferts egna tillbakablickar. De återkommer också i skildringar av Killinggänget av andra författare, journalister och humorkollegor. I Kulins (2020) biografi *Vuxna män gör saker tillsammans* skildras ett manumöte med Killinggänget i Sandhamn som började med idén om att låta sy upp pärondräkter. Därefter behövde humorgruppen bara komma på ett skämt. Kulin (2020:69) skriver:

Ex 3

Exakt vad pärondräkten i fråga skulle användas till var det emellertid ingen i gänget som visste. Med den spontana beställningen som utgångspunkt skrev de snabbt en sketch där karaktären Lol Tholhurst leder sina koreanska adoptivpärön i en cover till Lou Reeds *Walk on the Wild side*. "Vi har faktiskt fått betalt för att ta på oss pärondräkter, spela en gammal Lou Reed-låt och påstå att vi är 'koreanska adoptivpärön'. Det var ingen speciell mening med det egentligen. Det var bara en seger för att få göra det absoluta larvet" menade Andres Lokko i boken Att göra ett tv-program.

Beskrivningen av päronsketchens tillkomst, och Kulins hänvisning till Andres Lokkos citat, blir ett typiskt exempel på en scen som frammanar affekter av det lekfulla, komiskt tramsiga och lustfyllda. Med Ahmeds (2014) förståelse av hur emotioner cirkulerar mellan objekt, kroppar och text, kan en päronkostym bli startpunkten för författandet av en text om den asiatiska kroppen, som enligt Kulin frammanade det lustfyllda tramset. Kritiken mot samma sketch omnämns däremot inte i boken, trots att den är skriven långt efter det att debatten om adoptivpäronen rasade. I Kulins beskrivning blir skämtet något positivt: en ”seger för larvet”.

Rashumor är också ett frånvarande ämne i SVTs dokumentär *Berättelsen om Killinggänget* från 2024. Ett bärande tema i den dokumentärserien är hur medlemmarna i Killinggänget ser tillbaka på de maskulina normer som tidigare rådde i komikergrupper. De diskuterar hur de i sina senare produktioner velat göra upp med den unga jargong som växte sig stark i den homosociala gemenskapen som utgjorde Killinggänget. SVT-dokumentären är på så vis fylld av självvrannskan och terapeutisk introspektion och uppehåller sig länge vid teman som tidigare dålig självkänsla och toxisk maskulinitet. Kritiken mot ”adoptivpäron” eller ”indianer” nämns däremot inte alls. I avsnitt 1 (efter 26 minuter) finns visserligen ett klipp på Schyffert iklädd päronkostymen och talande ett koreanskt låtsasspråk (jfr Hill 1998), direkt följt av ett klipp på Rheborg som ”indian”. De scenerna kommenteras inte, utan ingår i en snabb kavalkad av sketcher. Senare i samma avsnitt (efter 56 minuter) visas ett liknande klipp med Rheborg återigen klädd som ”indian”. Vid detta andra tillfälle hörs Rheborg tillbakablickande berätta att han lärde sig av Robert Gustafsson och Henrik Schyffert att omfamna ”lekfullheten, släppa all text, släppa bara spela och vara i situationen”.

Mäns homosociala gemenskap har varit ett återkommande ämne i Killinggängets produktioner, och det är inte förvånande att tonvikt läggs på det temat när historien om Killinggängets humor skrivs. Men eftersom både ”indianskämt” och ”adoptivpäron” passerar förbi i såväl SVT:s som Kulins skildringar, framstår kritiken mot just dessa skämt som påtagligt frånvarande, som en bortträngning i samtalet (Billig 1997). Det förekommer inte heller någon kritik av kritiken. Ingen tar upp försvaret av komikerns frihet och ingen avfärdar analysen av rashumor som missvisande. I stället för att tala om humor om etnicitet och ras undviker dokumentären ämnet. Om både Kulins och SVT:s skildringar av päronsketchen och indiansketchen framhäver det lustfyllda, flamsiga och lekfulla, finns det därmed också en annan affektiv praktik (Wetherell 2013) i dessa dokumentärer som handlar om att undvika ämnet och bli tyst.

Det antirasistiska subjektet

Det finns ändå sätt att uttryckligen förhålla sig till frågan om ras, rasism och humor. I *Dagens Nyheter* (Jones 26 oktober 2016) intervjuas Henrik Schyffert om humorns roll i utmanandet av folks rädslor. Som komiker menar han sig ha ett ansvar för att närma sig svåra ämnen och skämta om det mest allvarliga och inte minst att ta strid mot en högerpopulistisk politik. Den här intervjun ges i samband med Schyfferts föreställning *Var inte rädda* som lyfter just dessa teman. Journalisten frågar: ”Är du politiskt inkorrekt?”

Ex 4

Jag är en politiskt korrekt person. Den korrektheten är sund, den tvingar en att tänka i nya banor, att inte försöka få enkla skratt genom att driva med sexuella eller rasistiska fördomar, utan i stället tänka ett varv till för att inte cementera dem. Jag kan titta på avsnitt av NileCity i dag och tycka att det är fruktansvärt, med homofobi och sexism hela vägen. Jag kan förlåta mig själv för det eftersom jag ser den osäkra 21-åriga killen som jobbade med sex killar han tyckte jättemycket om men inte kunde uttrycka sin kärlek för. Men det är fan inte roligt i dag.

I intervjun återerövrar Schyffert uttrycket ”politiskt korrekt” och fyller det med positiv mening, som synonym till att ha hyfs. I nästa mening lyfter han sin tidiga humor i NileCity i en bekännelse av skämt som han i dag upplever som ”fruktansvärda, med homofobi och sexism hela vägen”. Svaret visar upp skam för tidigare skämt, vilket omedelbart följs av förklaringen att han var en osäker 21-årig kille: ”Jag kan förlåta mig själv för det eftersom jag ser den osäkra 21-åriga killen som jobbade med sex killar han tyckte jättemycket om men inte kunde uttrycka sin kärlek för. Men det är fan inte roligt i dag.”

Tillbakablicken ställer ett förflutet mot ett samtida berättarjag (Blomberg & Börjesson 2013), med olika affektiva tillstånd knutna till olika ålderskategorier, som i sin tur förklarar de gamla skämten. Det ängsliga och osäkra tillskrivs den yngre Schyffert. Den beskrivningen skapar mening både kring vem Schyffert var då och vem han blivit i dag – politiskt korrekt och underförstått inte längre lika ängslig. I ett avsnitt av podden (Re)Värvet från 2016 blir Schyffert intervjuad av programledaren Kristoffer Triumf. Triumf ställer (38 minuter in i programmet) med påtagligt trevande röst frågan: ”För du har väl pratat en del om ... eh, för du har gjort mycket som känns daterat, känner du själv, eller?” Schyffert svarar:

Ex 5

Ja det tycker jag, nästan all humor är ju väldigt daterad eh ... jag försökte visa NileCity för mina ungar i somras, dom var liksom heelt ointresserade av det där och jag förstår dom! Det är väldigt grisigt asså! Det är sexistiskt och homofobiskt och rasistiskt, å det liksom ... det är ... men vår paroll då var skämtet först, skämtet först, liksom hela tiden. Och eh det fanns inte den här, pk-piskan ven inte, och innan Fittstim och innan Darling och allt det här, innan allt det här kom. Så att det var ingen som uppmärksammade det där ... näe, det var inte ett problem då, men när man tittar på det i dag tänker man, det här håller inte!

De undrande barnens reaktion blir ett uteblivet skratt när skrattet var förväntat (Billig 2005), och genom sina barns reaktioner ser Schyffert sina gamla skämt i nytt ljus. I intervjun talar han om sin egen tidigare humor i skarpt självkritisk ton. Han kallar den för ”grisig” och ”sexistisk, homofobisk och rasistisk”. Han nämner även två feministiska publikationer, *Fittstim* och *Darling*, som förändrade synen och satte fingret på vad han själv inte såg när skämten en gång skrevs. Självkritiken om sexism, homofobi och rasism följs återigen upp med att feministiska texter varit en avgörande vändpunkt för honom.

Svaret om humorn rymmer också ambivalens. Uttryck som ”skämtet först, skämtet först” eller ”pk-piskan ven inte då” kan förstås som ett ställningstagande för komikerns uppgift att skämta utan begränsningar. Den tolkningsmöjligheten stängs dock omedelbart av att Schyffert tillägger ”... men när man tittar på det i dag tänker man, det här håller inte!” Därigenom blickar Schyffert inte bara tillbaka på sig själv, utan också på en förändrad humorregim (Kuipers 2011), där skämt som tidigare passerade inte längre tycks vara möjliga för honom.

Trots att Schyffert faktiskt säger att hans gamla humor var sexistisk och rasistisk, lämnar intervjuaren Triumf svaret okommenterat och går vidare med en uppföljningsfråga om finansiering av produktionen *NileCity* (ej i excerptet). Just det citatet, där Schyffert kallar sin tidigare humor för rasistisk, väljs ut som en kort teaser som inleder hela poddavsnittet för att fånga lyssnarens uppmärksamhet. Alltså är det något värt att berätta. Men i stället för att ställa följdfrågor om sexistisk och rasistisk humor, som Schyffert kallar det, följer frågor om pengar. Denna gång är det inte Schyffert utan poddvärden Triumf som tar samtalet bort från ämnet rashumor.

I en senare intervju med *Dagens Nyheter* (Olevik 3 december 2023) talar Schyffert om sig själv som en ”godhetsknarkare”. Journalisten inleder med att först berömma Schyffert för att ”du har många gånger tagit strid mot rasism och för feminism, du har kritiserat SD och fått trollsvansen efter dig [...]. Du har använt din plattform för att göra skillnad. Det är väl något att vara stolt över?” Schyffert svarar då:

Ex 6

Jo, men om du lyssnar på vad jag säger från scenen i de frågorna så pratar jag alltid om mig själv som godhetsknarkare och champagnesocialist, och radar upp exempel på vilken hycklare jag är. Jag säger aldrig att någon har fel, utan att jag förstår hur ni tänker och så här dålig är jag också. Och så kan jag berätta en rolig historia om det.

Schyffert visar sammanfattningsvis upp affekter av sårbarhet och olust i minnet av sin tidigare humor, och han ger sig själv självironiska epitet som ”hycklare”, ”godhetsknarkare” och ”champagnesocialist”. Det är ord som vanligtvis används i nedsättande betydelse, men här gör han dem till självbenämningar. Därigenom iscensätter han också någon som inte alltid lyckas leva efter sina ideal. Samtidigt är viljan inte lika stor att tala om alla former av tabuöverskridande humor. Medan det varit framgångsrikt inom en jämställdhetsdiskurs att kunna tala om sexism och homofobi för att skapa mer jämställda eller inkluderande maskuliniteter (Anderson & McCormack 2018), tycks det inte vara lika öppet för en antirasist att diskutera tidigare skämt om etnicitet och ras. Att visa skam för sin tidigare sexistiska humor innebär på samma gång en möjlighet att formulera ett feministiskt uppvaknande och en positiv förändring. Men det saknas en motsvarande berättelse i tillbakablickarna om humor som kritiserats för rasism. Schyffert visar förmåga att tala självreflexivt om maskulinitet och ung ängslighet, men det verkar saknas ord för kritiken mot rashumor.

Detta kastar ljus över vad Lundström och Hübinette (2020) beskriver som den

svenska antirasistiska färgblindheten, där ras som begrepp fasades ut och försvann i svensk offentlighet. Beröringsskräcken för ras skulle då kunna förklara tystnader i samtal om humor. Det går visserligen att skämta om etnicitet och ras, men när komikern får allvarliga frågor verkar ämnet vara svårare att sätta ord på. I vad som är möjligt att säga och vad som är tabu iscensätts (Butler 1990) också det antirasistiska subjektet – som någon som strävar efter att vilja göra det politiskt korrekta, men som har svårt att tala om kritiken mot rashumor.

Ålder som förklaring

I den intervju i *Dagens Nyheter* (Jones 26 oktober 2016) som refererades tidigare (excerpt 4) lyftes komikerns ålder i tillbakablicken på *NileCity*. Henrik Schyffert, född 1968, säger sig där vara betydligt yngre (21 år) än vad han faktiskt var (27 år) då programmet första gången sändes år 1995. Minnen av en ålder kan förstås vara ungefärlig. Däremot har ålder och ansvar en bärande betydelse i de här tillbakablickarna. Den äldre Schyfferts kritik av hans yngre jag kan fungera självdisciplinerade: den unge Schyffert tillskrivs egenskaper som ”den sökande” och ”den ängsliga” av sitt äldre jag. Genom att iscensätta det samtida medelålders jaget på längsta möjliga avstånd ifrån det 21-åriga jaget förläggs på så vis ansvar, ängslighet och problematiska skämt till den unge Schyffert. I en intervju som programledaren och journalisten Fredrik Wikingsson (5 mars 2015) gjorde med Schyffert ställdes frågan hur Schyffert ser på de mer vågade skämten från hans tidiga karriär. I reportaget beskrivs hur Schyffert svarar på frågan genom att lägga handen för ansiktet:

Ex 7

”Nu gör du den där gesten som du alltid gör när ditt 90-tal kommer upp, du begraver ansiktet i händerna”, säger Wikingsson, varpå Schyffert svarar: ”Ja, men är det konstigt då? Det enda jag ser framför mig är en ängslig, rädd, nervös kille. Och så blir jag rädd för vad jag ska få höra. Det är Pandoras ask, mitt 90-tal.”

Den yngre Schyffert väcker återigen pinsamhetskänslor och ånger hos den äldre Schyffert. Reportaget beskriver en affektiv praktik (Wetherell 2013) där svaret på frågan om vågade skämt blir en fysisk kroppslig reaktion, där han gömmer sitt ansikte i händerna. Det ska sägas att tillbakablickarna på den yngre Schyffert inte alltid handlar om just minnen av rashumor, och det är svårt att avgöra om ”indianskämt” och ”adoptivpären” alltid är en del av vad Schyffert tänker på när han kallar sina skämt för förlegade. Temat om att ångra den ängsliga och skamfyllda humorn är däremot ständigt återkommande. Det dyker också upp i en nyckelscen i Schyfferts föreställning ”The 90:s” från 2007, som Kulins (2020) bok skildrar (även återgiven i Johansson och Sjöstedt Landén 2014). Under sin föreställning berättar Schyffert om en avgörande vändpunkt i liv sedan han upplevt att han snärjt in sig i en humoristisk jargong tillsammans med sina ironiska kamrater:

Ex 8

[...] där nånstans, när vi inte själva visste om vi skämtade eller inte skämtade, då kände vi att det här kommer nu, förr eller senare, att ta slut. Det kommer inte å funka. Och det hände också naturligtvis, och jag vet exakt när det hände för mig, jag vet exakt klockslaget när det var färdigskämtat för mig. Eh, det var den 21 mars 1998, det var på Sagabiografen, tror jag den heter, på Kungsgatan i Stockholm. Jag var där den kvällen och var på en filmpremiär. Lukas Moodysson hade premiär med sin film *Fucking Åmål* och jag var där och såg på den. Och jag tyckte att filmen var helt fantastisk. Tycker fortfarande att det är en av dom bästa filmerna som nånsin gjorts, alla kategorier, älskar den. Och jag tyckte den var så himla bra. Så jag liksom ställde mig upp efteråt och applåderade för filmen var så himla bra. Och det var inte förrän jag kom hem sen på natten som jag långsamt började förstå att jag har nog stått där ikväll och applåderat min egen död. För det som den här filmen hade, som jag inte hade, var ett allvar (Schyffert 2009).

Schyfferts berättelse antar formen av ett vittnesmål om att det som till synes var hippt dolde en stor oro. Så sker en vändpunkt, där upplevelsen av att se *Fucking Åmål* berör honom djupt och får honom att resa sig upp i biosalongen och applådera. När han kommer hem samma kväll slås han av en insikt: den ängsliga ironiska perioden är över och han har länge saknat allvaret. Den tidigare humorn tillhör en fas i livet som han tar avsked från genom den stående applåden i biosalongen.

Reflektionerna i de här dokumentärerna, reportagen, föreställningarna och poddavsnitten är inte bara en tillbakablick på tidigare skämt, utan också en självpresentation i sin samtid. Tidigare problematisk humor skulle visserligen kunna förklaras med en annan tidsanda, men Schyffert tar i stället på sig ansvaret och förlägger den till hans yngre jag. Den affektiva praktiken att tala om skam över tidigare skämt visar att han blivit äldre, tryggare och klokare – samtidigt som det ungdomliga är föremål för skam när han grimaserar eller gömmer ansiktet i händerna. Det som i Kulins biografi kallas för hyllning till larvet hänskjuts i Schyfferts egna tillbakablickar till det ängsligt ungdomliga subjektet, som disciplineras genom självkritiken av den tidigare humorn (jfr Billig 2005).

Diskussion: fyra nyanser av rashumor

Det finns en tydlig skillnad mellan å ena sidan skämten om "adoptivpären" och "indianer" i Killinggängets tidiga 90-tal och å andra sidan temat motstånd mot högerpopulism i Schyfferts senare produktioner (se Jones 26 oktober 2016). Schyffert har genom sina tillbakablickar gått från att ironiskt utmana till att stå upp för grundläggande värderingar: mot diskriminering och för feminism och antirasism. Vi kan förstå det som en vändning mot att vara ett moraliskt subjekt – samma hållning som en ironisk generation komiker tidigare häcklade som pretentiöst eller moraliskt uppblåst (jfr Johansson & Sjöstedt Landén 2014). Avslutningsvis vill jag diskutera artikelns fyra teman – fyra nyanser av rashumor – som träder fram genom komikerns sätt att hantera

den humor som mött kritik, och hur antirasistiska subjektspositioner på samma gång skapas i det affektiva arbetet med att blicka tillbaka på gamla skämt.

Det första temat handlar om *humor kopplad till tystnader och tabun*. Sexism och homofobi är ämnen som Schyffert uppehåller sig vid och visar effekter av skam och ånger inför. När det gäller rashumor blir det däremot tyst. Att bekänna tidigare sexism kan vara ett sätt att visa upp ett feministiskt uppvaknande, men att erkänna rashumor riskerar tvärtom att sticka ut och klistra fast på den som berättar även om lång tid har förflutit sedan skämtet drogs. Jag förstår tystnaden kring rashumor inom ramen för en svensk färgblind antirasistisk humorregim (Kuipers 2011). Lundström och Hübinette (2020) tecknar bilden av en svensk färgblindhet som inte förmår tala om ras. Till det kan läggas att även frågor om rashumor kan skapa obekvämt stämning. Den tystnad som följer på kritik mot rashumor är vad jag kallat diskursiv bortträngning i samtal (Billig 1997). Det betyder inte att det skulle vara omöjligt att skämta om ras. Artikeln inleddes med exempel på allt från Povel Ramel till *Svenska Nyheter*, och jag nämnde samtida svenska komiker som använder genren för att driva med så kallad wokekultur. Däremot är det svårare att förena den humorn med iscensättningen av den antirasistiska positionen. Att sluta skämta på maktens villkor, eller att ta avstånd från vad man uppfattar som politiskt inkorrekta skämt, kan vara en strategi för motstånd och politiskt ställningstagande. Men det kan också vara en del av den antirasistiska positionens självdisciplinering. Det vill säga: med den svenska färgblinda humorregimen följer självdisciplinerade praktiker (Foucault 2017 [1975]; Billig 2005; Kuipers 2011). Det är riskabelt för Schyffert att ens tala om tidigare rashumor eftersom det rymmer faran att uppfattas som någon med ett rasistiskt förflutet. Den färgblinda diskursen sätter med andra ord ramen för möjligheten att tala om humor, ras och rasism i det samtida Sverige.

Det andra temat är *rashumorns mångfald av olika effekter*. Om kritisk rasforskning synliggjort det för vitheten njutningsfulla övertaget i skämt om ras och etnicitet (Hübinette 2022; jfr Willet och Willet 2019), så har den här artikeln framhållit andra effekter hos den som drog skämtet. För tydlighetens skull: texten har bara undersökt effekter hos den vita komiker som skämtar och minns tillbaka. Bland de affektiva praktiker som frammanats genom tillbakablickandet ryms allt från det lustfyllda, lekfulla och tramsiga till uttalad skam, olust, självkritik och tystnad. Analysen har också uppmärksammat känslor knutna till ålder, vändpunkter och personlig förändring. De effekter som följer på rashumor är inte givna på förhand utan måste undersökas empiriskt. Jag argumenterar för en analys av rashumor som studerar en mångfald av effekter som genereras och hanteras i minnen och kritiska debatter. Etnisk humor och rashumor kan väcka allt från skratt till ilska och kritik, vilket i nästa led frammanar en rad nya affektiva praktiker.

Ett tredje tema handlar om *humorns ambivalens och humor som norm*. Schyffert formulerar ett dilemma genom sin önskan att vara någon som försvarar grundläggande värden och samtidigt någon som har humor, utmanar gränser och vågar vara punk. Konflikten mellan de här två normerna märks i att berättelserna inte följer någon rak kronologisk linje. Schyffert framför försvarstalet i showen *The 90:s* år 2007 och pekade

då på filmen *Fucking Åmål* från 1998 som den avgörande vändpunkt då han övergav vad han kallar den ängsliga humorn. Samtidigt fortsatte han med sketchen ”Rakade bävern” år 2005, och han delade adoptivpäronsketchen på sina sociala medier 2015 (Hübinette 28 oktober 2016). Humorns inneboende ambivalens är grundläggande för att förstå vad etnisk humor och rashumor gör (Oring 2003; Lockyer & Pickering 2009). Skratten kan hämta sin kraft ur att alla vet att man inte borde skämta så (Franzén, Jonsson & Sjöblom 2021), men kan samtidigt hamna i konflikt med önskan att iscensätta den antirasistiska positionen. Den här ambivalensen ryms däremot inte i Schyfferts reflektion över tidigare skämt. Det är inte dilemmat att vilja utmana gränser i sin humor och samtidigt vara ett antirasistiskt subjekt som lyfts som förklaring till motsägelsefulla affekter. Det ambivalenta får i stället sin förklaring i ålder – där en yngre Schyffert ställs mot ett vuxnare jag. Detta kan sammanfattas som det fjärde temat som träder fram i analysen: *humor som uppfattas som problematisk eller ambivalent förklaras med ålder och förfluten tid.*

Avslutningsvis några ord om vad ett performativt/affektivt perspektiv kan bidra med i analysen av rashumor. Det finns ett tydligt arv av performativitetsteori också inom den kritiska rasforskningens analyser av rasperformativ humor. Just därför kan det vara bra att påminna om en tidig debatt mellan kritisk rasforskning och queerteori där perspektiven inte är helt förenliga. Matsuda, Lawrence, Delgado och Crenshaw (1993) diskuterar i klassikern *Words that wound* hur hatretorik och rasistiska förolämpningar ska förstås performativt – som talhandlingar som bokstavligen begränsar och sårar offren för uttrycken i fråga. Butler svarar i *Excitable speech* (2021 [1997]) att hon fullständigt håller med om att språk är handling och att ord därmed kan såra, tysta och vara en del av olika makttekniker. Ändå ifrågasätter hon Matsuda med kollegors sätt att tillskriva språkliga rasistiska yttranden en fixerad mening. Hon hänvisar till Delgados kapitel i *Words that wound* där han skriver att rasistiska ord som n-ordet (Delgado skriver ut det fulla ordet i sin text) ”... are badges of degradation even when used between friends, and have no other connotation” (Delgado 1993:107). Butler (2021 [1997]:100) citerar honom och konstaterar att ordet just i Delgados text (och när hon själv citerar honom) uppenbarligen får en annan innebörd. Hon tar alltså Delgados egna ord om hatretorik som exempel på hur ett uttryck aldrig kan fixeras vid en enda innebörd. Butler tillägger att det är nödvändigt att kunna upprepa även uttryck som sårar – som vittnesmål i domstol, som bearbetning av trauman i psykoterapi eller som teman i konstnärliga verk – om förändring ska vara möjlig.

Sedan den debatten har mycket av den kritiska humorforskningen argumenterat för att man inte ska dölja rasistiska uttryck med förevändningen att det ”bara är ett skämt” (Weaver 2010; Mudambi 2019; Pérez 2023). Den här artikeln har velat påminna om Butlers poäng om mångfalden av möjliga betydelser och affekter i humor som sårar (se dock Cox 2023 för en intersektionell kritik av Butlers läsning). Men till skillnad från Butlers idé om att orden kan återupprepas och återerövrats på ett subversivt sätt har min analys visat att frågorna om rashumor ofta leder till tystnad eller ämnesbyten inom ramen för en svensk färgblind humorregim – där komikern vill förstås som någon med humor och samtidigt som en trovärdig antirasist.

Referenser

- Ahmed, S. (2014) *Cultural politics of emotion* (andra utgåvan). New York: Routledge.
- Anderson, E. & M. McCormack (2018). "Inclusive masculinity theory. Overview, reflection and refinement", *Journal of Gender Studies*, 27 (5): 547–561.
- Bell, N. (2009) "Responses to failed humor", *Journal of Pragmatics* 41 (9): 1825–1836. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.10.010>
- Bell, N. (2017) "Failed humor", 356–370 i S. Attardo (red.), *The Routledge handbook of language and humor*. New York, London: Routledge.
- Berggren, K., L. Gottzén & H. Bornäs (2020) "Queering desistance. Chrononormativity, afterwardsness and young men's sexual intimate partner violence", *Criminology & Criminal Justice* 20 (5): 604–616. <https://doi.org/10.1177/174889582093732>
- Billig, M. (1997) "The dialogic unconscious. Psychoanalysis, discursive psychology and the nature of repression", *British Journal of Social Psychology* 36: 139–159. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1997.tb01124.x>
- Billig, M. (2001) "Humour and hatred. The racist jokes of the Ku Klux Klan", *Discourse & Society* 12 (3): 267–289. <https://doi-org.ezp.sub.su.se/10.1177/0957926501012003001>
- Billig, M. (2005) *Laughter and ridicule. Towards a social critique of humour*. London: Sage.
- Billig, M. (2009) "Comic racism and violence", 24–44 i S. Lockyer & M. Pickering (red.) *Beyond a joke. The limits of humour*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Blomberg, H. & M. Börjesson (2013) "The chronological I. The use of time as a rhetorical resource when doing identity in bullying narratives", *Narrative Inquiry* 23 (2): 245–261. <https://doi.org/10.1075/ni.23.2.02blo>
- Bonilla-Silva, E. (2002) "The linguistics of color blind racism. How to talk nasty about blacks without sounding 'racist'", *Critical Sociology* 28 (1–2): 41–64. <https://doi.org/10.1177/0896920502028001050>
- Braun, V. & V. Clarke (2022) "Conceptual and design thinking for thematic analysis", *Qualitative Psychology* 9 (1): 3–26. <https://doi.org/10.1037/qup0000196>
- Butler, J. (1990) *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2021 [1997]) *Excitable speech. A politics of the performative*. New York: Routledge.
- Cameron, D., & D. Kulick (2003) *Language and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791178>
- Carpio, G. R. (2008) *Laughing fit to kill. Black humor in the fictions of slavery*. New York: Oxford University Press.
- Cox, L. (2023) "Self-critical freedoms. White women, intersectionality and excitable speech (Judith Butler, 1997)", *Paragraph* 46 (3): 337–353. <https://doi.org/10.3366/para.2023.0441>
- Davies, C. (1990) *Ethnic humor around the world*. Bloomington: Indiana University Press.
- Davies, C. (2011) *Jokes and targets*. Bloomington: Indiana University Press.

- Delgado, R. (1993) "Words that wound. A tort action for racial insults, epithets and name calling", 89–110 i M. J. Matsuda, C. R. Lawrence, R. Delgado & K. Crenshaw (red.) *Words that wound. Critical race theory, assaultive speech and the first amendment*. London: Routledge. <https://scholarship.law.columbia.edu/books/287>
- Elliott V. (2018) "Thinking about the coding process in qualitative data analysis", *Qualitative Report* 23(11): 2850–2861. <https://doi:10.46743/2160-3715/2018.3560>
- Esholdt, H. F. (2019) "Virgins, terrorists, and ten children: Immigrants' humorous play with ethnic stereotypes in bonding with Danes in the workplace", *Symbolic Interaction* 42 (4): 691–716. <https://doi.org/10.1002/symb.426>
- Foucault, M. (2017 [1975]) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag.
- Franzén, A. G., R. Jonsson & B. Sjöblom (2021) "Fear, anger, and desire. Affect and the interactional intricacies of rape humor on a live podcast", *Language in Society* 50 (5): 763–786. <https://doi:10.1017/S0047404520000615>
- Freud, S. (2006 [1905]) "Vitsen och dess förhållande till det omedvetna", *Samlade skrifter av Sigmund Freud*, band 4, *Vardagslivets psykopatologi*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Gillota, D. (2013) *Ethnic humor in multiethnic America*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Goltz, D. B. & J. Zingsheim (2023) "The performativity of comedic apologies", *Text and Performance Quarterly* 44 (1):15–31. <https://doi.org/10.1080/10462937.2023.2168040>
- Hay, J. (2001) "The pragmatics of humor support", *Humor: International Journal of Humor Research* 14 (1): 55–82. <https://doi.org/10.1515/humr.14.1.55>
- Hill, J. H. (1998) "Language, race, and white public space", *American Anthropologist* 100: 680–689. <https://doi.org/10.1525/aa.1998.100.3.680>
- Hübinette, T. (2022) "Den svenska gulinghumorn vid ett vägska! Svenska rasstereotyper av asiater efter Svenska nyheter-affären 2018", 57–72 i Å. Bharathi Larsson (red.) *Bilder av ras i svensk visuell kultur*. Konferenser 107. Stockholm: Kungl. Vitterhetsakademien.
- Hübinette, T. (2024) *Svenska asiater. Antiasiatisk rasism och framväxten av en ny minoritet*. Stockholm: Verbal.
- Hübinette, T. & C. Tigervall (2011) "'Japanese, Japanese, Japanese ...' Representations of East Asians in contemporary Swedish visual culture", 125–143 i E. Eide & K. Nikunen (red.) *Media in motion. Cultural complexity and migration in the Nordic region*. Farnham: Ashgate. <https://doi:10.4324/9781315594484>.
- Johansson, A. & A. Sjöstedt Landén (2014) "Berättelsen om det ironiska 1990-talet", 61–86 i F. Nilsson & L.-E. Jönsson (red.) *Skratt som fastnar. Kulturella perspektiv på skratt och humor* (Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, vol. 5). Lund: Department of Arts and Cultural Sciences, Lund University.
- Jonsson, R. (2018a) "Handling the other in anti-racist talk. Linguistic ethnography in a prestigious Stockholm upper secondary school", 15–39, i S. Hällsten & Z. Nikolaidou (red.) *Explorations in ethnography, language and communication. Capturing linguistic and cultural diversities*. Södertörn: Södertörn Discourse Studies 7. <https://doi:10.4324/9781315098173>.

- Jonsson, R. (2018b) "Swedes can't swear: Making fun at a multiethnic secondary school", *Journal of Language, Identity & Education* 17 (5):320–335. <https://doi.org/10.1080/15348458.2018.1469412>
- Jonsson, R. & A. G. Franzén (2025) "Excluding unlaughter. Humour as affective practice in a youth detention center for boys", *Journal of Linguistic Anthropology* 35(1). <https://doi.org/10.1111/jola.70002>
- Jonsson, R., A. Franzén & T. M. Milani (2020) "Making the threatening other laughable. Ambiguous performances of urban vernaculars in Swedish media", *Language & Communication* 71:1–15. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2019.11.001>
- Kuipers, G. (2006) "The social construction of digital danger. Debating, defusing and inflating the moral dangers of online humor and pornography in the Netherlands and the United States", *New Media & Society* 8 (3): 379–400. <https://doi.org/10.1177/1461444806061949>
- Kuipers, G. (2008) "The sociology of humor", 361–398 i V. Raskin (red.) *The primer of humor research*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kuipers, G. (2011) "The politics of humour in the public sphere. Cartoons, power and modernity in the first transnational humour scandal", *European Journal of Cultural Studies* 14 (1): 63–80. <https://doi.org/10.1177/1367549410370072>
- Kuipers, G. & B. Van der Ent (2016) "The seriousness of ethnic jokes. Ethnic humor and social change in the Netherlands 1995–2012", *Humor* 29 (4): 605–633. [10.1515/humor-2016-0013](https://doi.org/10.1515/humor-2016-0013).
- Liliequist, C. (2023) "Can you joke about anything? Freedom of speech, entitlement and context in humour", *Nordlit* 51 (2):120–137. <https://doi.org/10.7557/13.6873>.
- Lockyer, S. & M. Pickering (2008) "You must be joking. The sociological critique of humour and comic media", *Sociology Compass* 2 (3): 808–820. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00108.x>
- Lundström, C. & T. Hübinette (2020) *Vit melankoli. En analys av en nation i kris*. Göteborg: Makadam förlag.
- Malmqvist, K. (2015) "Satire, racist humour and the power of (un)laughter. On the restrained nature of Swedish online racist discourse targeting EU-migrants begging for money", *Discourse & Society* 26 (6):733–753. <https://www.jstor.org/stable/26376348>
- Matsuda, M. J., C. R. Lawrence, R. Delgado & K. Crenshaw (1993) *Words that wound. Critical race theory, assaultive speech and the first amendment*. London: Routledge.
- Milani, T. M. & J. E. Richardson (2021) "Discourse and affect", *Social Semiotics* 31 (5): 671–676. <https://doi.org/10.1080/10350330.2020.1810553>
- Mudambi, A. (2019) "Racial satire, race talk, and the model minority. South Asian Americans speak up", *Southern Communication Journal* 84 (4): 246–256. <https://doi.org/10.1080/1041794X.2019.1639211>
- Oring, E. (2003) *Engaging humor*. Urbana: University of Illinois Press.
- Peréz, R. (2014) "Racist humor: then and now", *Sociology Compass* 10 (10): 928–938. <https://doi.org/10.1111/soc4.12411>
- Pérez, R. (2023) "Why study racist humour? An invitation to critical humour studies", *Identities* 30 (5): 777–784. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2023.2247897>

- Pickering, M. & S. Lockyer (2009) "Introduction. The ethics and aesthetics of humour and comedy", 1–26 i S. Lockyer & M. Pickering (red.) *Beyond a joke. The limits of humour*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Purcell, D., M. Scott-Brown & M. Gokmen (2010) "Achmed the dead terrorist and humor in popular geopolitics", *GeoJournal* 75 (4):373–385. <https://www.jstor.org/stable/41148405>
- Rapley, T. & G. Rees (2018) "Collecting documents as data", 378–391 i U. Flick (red.) *Collecting Documents as Data*. SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781526416070>
- Sanz, M. J. P. (2012) "Ethnic humour and political advertising", 211–230 i J. Chovanec & I. Ermida (red.) *Language and Humour in the Media*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Voyer, A. & A. Lund (2020) "Importing American racial reasoning to social science research in Sweden", *Sociologisk forskning* 57 (3–4):337–362. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21982>
- Weaver, S. (2010) "Developing a rhetorical analysis of racist humor. Examining black jokes on the Internet", *Social Semiotics* 20 (5): 537–555. <https://doi.org/10.1080/10350330.2010.513188>
- Weaver, S. (2011) "Jokes, rhetoric and embodied racism. A rhetorical discourse analysis of the logics of racist jokes on the internet", *Ethnicities* 11 (4): 413–435. [10.1177/1468796811407755](https://doi.org/10.1177/1468796811407755)
- Wetherell M. (2012) *Affect and emotion. A new social science understanding*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446250945>
- Wetherell M. (2013) "Affect and discourse – what's the problem? From affect as excess to affective/discursive practice", *Subjectivity* 6 (4): 349–368. <https://doi.org/10.1057/sub.2013.13>
- Wiksten, M., R. Jonsson & A. G. Franzén (under utgivning) "'If you want some pussy, give us freedom.' Girls' taboo-breaking humor between the subversive and the normative", *Journal of Language and Gender*.
- Willet, C. & J. Willet (2019) *Uproarious. How feminists and other subversive comics speak truth*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Författarpresentation

Rickard Jonsson är professor i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet. Hans lingvistiska/etnografiska forskning handlar om identitetsskapande, språkanvändning och humor i ungas vardagsliv.
Kontakt: rickard.jonsson@buv.su.se

Den här artikeln är skriven inom det VR-finansierade projektet *Humor på allvar: Makt och motstånd i multi-etniska utbildningskontexter* (2019-04988). Ett varmt tack till er som läst och kommenterat texten i olika versioner: Anna Franzén, Björn Sjöblom, Kalle Berggren, Henning Årman, Kaly Halkawt och Martina Wiksten. Alla kvarvarande brister är mina egna.